

Dziedzictwo techniki, jego różnorodność i wartości

Waldemar Affelt

DZIEDZICTWO KULTURY W XXI WIEKU

Konwencja Rady Europy z Faro¹ definiuje dziedzictwo kultury jako „zbiór zasobów odziedziczonych z przeszłości, które ludzie identyfikują, niezależnie od stanu własności, jako dowód i reprezentację swoich nieustannie ewoluujących wartości, wierzeń, wiedzy i tradycji. Zawiera ono w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem w ciągu dziejów” (przekład autora). Konwencja nie zawiera odpowiednika słowa „zabytek” i nie wskazuje także na wiek zasobów dziedzictwa, lokując je w bliżej nieokreślonej przeszłości. Zatem wszystko może stanowić aktywa dziedzictwa, będąc identyfikowalnym skutkiem (bezpośrednim lub pośrednim) interakcji człowiek – środowisko. Wśród zasobów dziedzictwa kultury można wyróżnić dziedzictwo techniki, a w nim trzy kategorie:

- **dziedzictwo przemysłowe**, które wg Karty Tagilskiej TICCIH² „zawiera pozostałości kultury przemysłowej o wartości historycznej, technicznej, społecznej, architektonicznej lub naukowej. W skład jego wchodzi budynki i maszyny, warsztaty, zakłady produkcyjne i fabryki, kopalnie i zakłady obróbki i uszlachetniania, magazyny i składy, miejsca wytwarzania, przekazywania i wykorzystania energii, transport i jego infrastruktura, a także miejsca o funkcji socjalnej związanej z przemysłem jak np. zabudowania mieszkalne, miejsca praktyk religijnych i modlitwy oraz edukacji” (przekład autora). Badania tego dziedzictwa wspiera archeologia przemysłu³.
- **dziedzictwo inżynierii**, klasyfikowane podług tradycyjnych dyscyplin nauk technicznych, np. jako

inżynieria mechaniczna – zajmująca się budową i eksploatacją maszyn; budowlana – konstrukcjami budynków i budowli mostowych, drogowych, kolejowych, wodnych (np. tam, kanałów, śluz, jazów, nabrzeż, latarni morskich, wież wiertniczych), a także produkcja wyrobów budowlanych, ich transport

1. Tczew, tablica informacyjna umieszczona na tarasie widokowym bulwaru nadwiślańskiego urządzonym z okazji 150-lecia mostu przez Wisłę; przykład prezentacji wartości kulturalnych zabytku. Fot. W. Affelt.

i montaż, kontrola laboratoryjna cech materiałów i wyrobów budowlanych; inżynieria chemiczna; inżynieria elektrotechniczna; inżynieria energetyczna; inżynieria budowy okrętów (stocznictwo i jednostki pływające); inżynieria awiacji (lotnicza

¹ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society otwarta do przystąpienia 27 października 2005 r. w Faro.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=199&CM=8&CL=ENG>

² The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage (TICCIH) *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*, July 2003.

³ Zobacz: hasło *archeologia przemysłu* w: Wielka Encyklopedia PWN. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa 2001, t. 2, s. 237-238.

i kosmiczna); inżynieria informacji i telekomunikacji itd.

- **dziedzictwo techniczne**, badane metodami historii, czyli technika w określonych kontekstach np. postęp techniczny w danej epoce (np. prehistoria, starożytność, średniowiecze, renesans, rewolucja naukowa, rewolucja przemysłowa I, II, III); techniczne i społeczne środowisko pracy (ergonomia, organizacja, narzędzia, bezpieczeństwo i stosunki pracy); techniki wojskowe obrony i ataku; technika edukacyjna i edukacja techniczna; kolekcjonerstwo artefaktów technicznych i muzealnictwo techniczne; technika w ujęciu rodzajowym (tzw. *gender studies*), np. kobiety-wynalazcy.

Oprócz tych materialnych kategorii dziedzictwa rozróżniamy dziedzictwo niematerialne, o którym mówi Konwencja UNESCO⁴, podając pięć jego reprezentacji:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu;
- b) sztuki widowiskowe (takie jak tradycyjna muzyka, taniec i teatr);
- c) zwyczaje, rytuały i sposoby świętowania;
- d) wiedza i praktyki związane z przyrodą i wszechświatem;
- e) rzemiosła tradycyjne.

Cechą charakterystyczną tych zasobów jest zachowywanie ich poprzez międzypokoleniowy przekaz ustny lub/i poprzez naśladowanie czynności. Zatem pojęcie „dziedzictwo kulturowe” odnosimy do obiektów materialnych, zaś całość spuścizny przeszłości nazywamy dziedzictwem kultury. W dziedzictwie techniki również występuje zasób niematerialny, który stanowią: wiedza technologiczna w zakresie wytwórczości rzemieślniczej i produkcji przemysłowej oraz umiejętności typu *know-how*; sposoby zarządzania fabryką, kierowania produkcją, jej organizowania i kontroli jakości; komunikowanie się w środowisku zawodowym przy nazywaniu specjalistycznych czynności i środków produkcji; uroczystości, ceremonie i zwyczaje zakładowe („wkupienie” się do zespołu pracowniczego, imieniny, odejście na emeryturę, samopomoc koleżeńska, związki zawodowe); sposoby

zbiorowego świętowania i spędzania wolnego czasu, środowiskowe hobby; powitania i pożegnania, żarty, powiedzenia, piosenki zakładowe; znaczenie zakładowych lub branżowych symboli (logo) oraz haseł (slogan).

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego⁵ nazywa różnorodność kulturową „wielkim bogactwem jednostek i społeczeństw” i stwierdza, że jej ochrona, promowanie i zachowanie „są podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń”. Jakkolwiek definicja różnorodności kulturowej zawarta w konwencji⁶ jest dość ogólna, to można uznać dziedzictwo techniki za **składnik różnorodności kultury**, zaś ona sama i dzięki niemu:

- stanowi wspólne dziedzictwo ludzkości oraz powinna być szanowana i chroniona z korzyścią dla wszystkich,
- tworzy bogaty i zróżnicowany świat, poszerzający możliwości wyboru i stanowiący podłoże dla rozkwitu ludzkich zdolności oraz wartości, i jest w związku z tym główną siłą napędową trwałego i zrównoważonego rozwoju wspólnot, ludów i narodów,
- rozwijając się w warunkach demokracji, tolerancji, sprawiedliwości społecznej i wzajemnego poszanowania między narodami i kulturami, jest niezbędna dla pokoju i bezpieczeństwa w skali lokalnej, krajowej i międzynarodowej,
- jest istotnym czynnikiem pozwalającym jednostkom i ludom na wyrażanie swoich idei i wartości oraz dzielenie się tymi ideami i wartościami z innymi,
- przejawia się w niepowtarzalności i mnogości tożsamości, a także w formach wyrazu kulturowego narodów i społeczeństw tworzących ludzkość.

Ponadto wskazano iż „działalność, dobra i usługi kulturalne mają znaczenie zarówno ekonomiczne, jak i kulturowe, ponieważ są nośnikami tożsamości, wartości oraz znaczeń i w związku z tym nie powinny być traktowane jako mające wyłącznie wartość handlową”.

⁴ UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage;

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Word/199.doc>

⁵ Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu 20 października 2005 r. i podana do powszechnej wiadomości w Dz. U. z dnia 16 listopada 2007 r.

<http://www.abc.com.pl/serwis/du/2007/1585.htm>

⁶ „Różnorodność kulturowa” odnosi się do wielości form, poprzez które kultury grup i społeczeństw znajdują swój wy-

raz. Wspomniane sposoby wyrażania kultury przekazywane są w obrębie grup i społeczeństw, a także pomiędzy nimi. Różnorodność kulturowa przejawia się nie tylko w zróżnicowanych formach, poprzez które wyraża się, wzbogaca i jest przekazywane, dzięki różnorodności form wyrazu kulturowego, dziedzictwo kulturowe ludzkości, ale także w różnych postaciach twórczości artystycznej, wytwarzania, rozpowszechniania, dystrybucji form wyrazu kulturowego i korzystania z nich, niezależnie od stosowanych środków i technik.

W 2006 r. Rzeczpospolita Polska przystąpiła do Europejskiej konwencji krajobrazowej⁷, która uznaje krajobraz za „istotny komponent otoczenia ludzi, jako wyrażenie dzielonej przez nie różnorodności kulturowej i przyrodniczej oraz podstawy ich tożsamości”, przy czym:

- pełni on ważną rolę w publicznych zainteresowaniach dziedzinami kultury, ekologii i sprawami społecznymi oraz stanowi zasób sprzyjający działalności gospodarczej i że jego ochrona, a także gospodarka i planowanie mogą przyczynić się do tworzenia zatrudnienia;
- przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych oraz że jest on podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniając się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości;
- jest ważną częścią jakości życia ludzi zamieszkujących wszędzie: w obszarach miejskich i na wsi, na obszarach zdegradowanych, jak również w obszarach o wysokiej jakości, na obszarach uznawanych jako charakteryzujące się wyjątkowym pięknem, jak i w obszarach pospolitych;
- jest kluczowym elementem dobrobytu całości społeczeństwa i jednostek oraz że jego ochrona, a także gospodarka i planowanie niesie w sobie prawa i obowiązki dla każdego człowieka.

Tedy znaczące są charakterystyczne **dominanty krajobrazowe i widoki o technicznej proveniencji**, np. budowle przemysłowe (wieże ciśnień, kominy, nadszybia kopalniane, chłodnie kominowe, estakady technologiczne) i inżynierskie (mosty, ich przyczółki i podjazdy; budowle ziemne, nasypy drogowe, fortyfikacje, wały przeciwpowodziowe; budowle wodne, tamy, kanały, śluzy, jazy), albo skutki eksploatacji środowiska naturalnego (kamieniołomy, wyrobiska, zwirowiska, glinianki, systemy retencyjne, osadniki, hałdy).

Rada Europy w Rekomendacji 20(90)⁸ z 1990 r. przypominała, że „dziedzictwo techniki, przemysłu i inżynierii budowlanej stanowi integralną część dziedzictwa historii Europy” i zaleciła rządów państw członkowskich (przekład autora):

- podjąć działania pozwalające rozpoznawać, dokumentować i analizować w sposób naukowy to dziedzictwo;

- objąć je ochroną prawną i konserwacją stosownie do jego specyficznego charakteru;
- upowszechnić wiedzę o tym dziedzictwie i pobudzić zainteresowanie ze szczególnym naciskiem na turystykę;
- zbadać możliwości skoncentrowania wysiłków na zachowaniu i utrzymaniu pewnych wyjątkowych zespołów przemysłowych, stanowiących element wspólnego dziedzictwa historycznego Europy jako całości.

Cel ustanowienia tej rekomendacji wyjaśniono w aneksie, gdzie czytamy (przekład autora): „Szybki rozwój cywilizacji przemysłowej, nowe sposoby produkcji i pracy wynikające z ostatnich kryzysów ekonomicznych i eksplozji postępu technicznego, tak typowych dla naszych czasów i społeczeństwa, doprowadziły do daleko idących wstrząsów w całym sektorze działalności przemysłowej, czego konsekwencją są zasadnicze zmiany w miejskim i podmiejskim krajobrazie, powodujące czasami całkowite znikanie budynków, instalacji i śladów przemysłowej aktywności. Dzisiaj Europa wykazuje troskę o wartości techniczne, kulturowe i społeczne tego dziedzictwa jako całości stanowiącej ważny **składnik pamięci zbiorowej i europejskiej tożsamości**, których pewne elementy zasługują na ochronę jako część dziedzictwa”. Rekomendacja pojawiła się w czasie, gdy gospodarka „starej” Europy tkwiła w fazie poprzemysłowej i już wypracowano metody opanowania niepożądanych skutków transformacji, natomiast w Europie Środkowej rozpoczęła się ona właśnie gwałtownie, a więc i dramatycznie⁹. W Polsce wyznaczyły ją cztery przemiany sektorowe:

- deindustrializacja, czyli zamykanie i likwidacja zakładów produkcji przemysłowej;
- likwidacja PGR-ów;
- restrukturyzacja zasobów Polskich Kolei Państwowych;
- reorganizacja Sił Zbrojnych RP.

Niezależnie od tego nadal trwają lokalne przemiany, którym ulegają:

- sektor przetwórstwa rolno-spożywczego: cukrownie, zakłady mięsne (rzeźnie miejskie), mleczarnie, gorzelnie, browary, młyny, suszarnie, chłodnie;

⁷ Konwencja Rady Europy sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z dnia 29 stycznia 2006 r.) <http://bap-ppsp.lex.pl/serwis/du/2006/0098.htm>

⁸ Council of Europe Recommendation R (90) 20 *The protection and conservation of the industrial, technical and civil engineering heritage of Europe*, 1990.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?>

[command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=570715&SecMode=1&DocId=592694&Usage=2](https://wcd.coe.int/com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=570715&SecMode=1&DocId=592694&Usage=2)

⁹ Interpretacja skutków transformacji zależy od przyjętych kryteriów i może mieć kontekst ideologiczny, polityczny, gospodarczy, społeczny, środowiskowy, energetyczny, kulturalny, cywilizacyjny, globalny, regionalny, lokalny, filozoficzny (historia idei) itp.

- infrastruktura komunalna: gazownictwo, wodociągi (wieże ciśnień) i kanalizacja (stacje pomp), elektrownie;
- infrastruktura transportu: linie kolejowe wyłączane z eksploatacji, lokomotywnie i warsztaty naprawcze taboru; mosty i wiadukty; zajezdnie środków transportu publicznego; śródlądowe drogi wodne (kanały, śluzy), nabrzeża portowe i stoczniowe;
- dziedzictwo rodzime: wiatraki, kuźnie, tartaki, małe cegielnie, piece wapiennicze.

Od dwudziestu lat polski krajobraz przeobraża się w niespotykanym dotąd tempie, a w obrębie strefy miejskiej powstają ruiny najnowszej daty. Jak zachować różnorodność krajowych zasobów dziedzictwa kultury, tak aby przetrwały dowody dziejów techniki?

DZIEDZICTWO KULTURY WOBEC ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

Zasoby dziedzictwa kultury pełnią rozmaite role w strategiach rozwoju zrównoważonego¹⁰, a najpełniej zagadnienie to przedstawiono w publikacji Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO¹¹. Pojęcie zrównoważonego rozwoju zdefiniowano najpierw w języku angielskim jako *sustainable development*, a w Polsce przez wiele lat utożsamiano go (błędnie) z ekorozwojem. I chociaż od 1997 r. Konstytucja RP w art. 5 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”, to oficjalna polskojęzyczna definicja pojawiła się dopiero w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, art. 3 pkt 50, gdzie zapisano, że jest to taki „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”. W tym miejscu należy przywołać ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w której „zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki

samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy” oparto na rozwoju zrównoważonym (art. 1 pkt 1). Ponadto ustawa zapewnia **społeczne uczestnictwo w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**, poprzez które może być również kształtowane lokalne środowisko zbudowane i jego „zrównoważony” krajobraz kulturowy.

Deklaracja ICOMOS-u z Xi'an¹² w sprawie konserwacji otoczenia obiektów, miejsc i terenów stwierdza, że ochrona i konserwacja światowego dziedzictwa kultury jest częścią składową zrównoważonego rozwoju cywilizacji. W art. 12 czytamy, że (przekład autora) „współpraca i zaangażowanie społeczności lokalnych jest istotną częścią wdrażania zrównoważonych strategii konserwacji i zarządzania otoczeniem (zabytków). Jako standardową praktykę w konserwowaniu i zarządzaniu otoczeniem zaleca się **międzyscyplinarne podejście**. Dziedziny związane z dziedzictwem kulturowym obejmują odpowiednio architekturę, miejscowe planowanie przestrzenne, planowanie krajobrazowe, nauki inżynierskie, antropologię, historię, archeologię, etnologię, kolekcje i archiwa. Współpraca instytucji i specjalistów w zakresie dziedzictwa naturalnego także powinna być uwzględniona jako integralna część dobrej praktyki w zakresie identyfikacji, ochrony, ekspozycji oraz interpretacji obiektów, miejsc i terenów zabytkowych wraz z ich otoczeniem.” Wartościowaniem (waloryzacją) dóbr kultury zajmuje się zabytkoznawcza analiza wartościująca. Niewątpliwym źródłem referencji nt. kryteriów waloryzacji oraz nazw wartości są dokumenty międzynarodowe, przede wszystkim Wytyczne Operacyjne do Konwencji UNESCO¹³, dalej nazywane Wytycznymi UNESCO. Chociaż służą one przede wszystkim procedurze tworzenia Listy Światowego Dziedzictwa, to jednak badanie, interpretowanie, analizowanie i ocenianie wartości dowolnego obiektu dziedzictwa kultury powinno przebiegać zgodnie z nimi. W Tabeli 1. zaproponowałem nazwy wartości, zgrupowane w dwa zbiory: zbiór wartości retrospektywnych dotyczących przeszłości obiektu i zwanych kulturalnymi oraz zbiór wartości prospektywnych,

¹⁰ Zobacz: hasło *rozwój zrównoważony* w: Wielka Encyklopedia PWN. Wydaw. Nauk. PWN, Warszawa 2005, t. 31, s. 376.

¹¹ Jerzy Kłoczkowski, Sławomir Ratajski (red.), *Kultura a zrównoważony rozwój. Środowisko, ład przestrzenny, dziedzictwo*. Polski Komitet do Spraw UNESCO, Warszawa 2009.

¹² *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*, 2005.

<http://www.international.icomos.org/xian2005/xian-declaration.htm>

¹³ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 2008.

<http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>

czyli społeczno-ekonomicznych, zorientowanych na przyszłość obiektu i jego zrównoważone zachowanie. Pod nazwami wartości podałem nazwy dyscyplin naukowych¹⁴, którym towarzyszą inne¹⁵ uczestniczące w waloryzacji, np. nauki o zarządzaniu, etnologia, kulturoznawstwo, nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, nauki o administracji, kształtowanie środowiska, nauki wojskowe i konserwacja dzieł sztuki oraz odpowiednie do zagadnienia dyscypliny inżynierskie spośród dziedziny nauk technicznych.

TABELA 1. NAZWY WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTURY Z PODZIAŁEM NA DWA ZBIORY

	Wartości kulturalne	Wartości społeczno-ekonomiczne
1	Wartość tożsamości społecznej <i>psychologia, socjologia</i>	Wartość użyteczności społecznej <i>socjologia, ekonomia, media</i>
2	Wartość autentyczności <i>historia, archeologia, inżynieria</i>	Wartość zachowania funkcji <i>historia, etyka</i>
3	Wartość integralności <i>historia, archeologia, inżynieria</i>	Wartość potencjału ekonomicznego <i>ekonomia, biznes</i>
4	Wartość unikatowości <i>historia, geografia</i>	Wartość edukacyjna <i>pedagogika, komunikowanie</i>
5	Wartość artystyczna <i>sztuka</i>	Wartość estetyczna <i>filozofia, psychologia</i>
6	Wartość historyczna <i>historia</i>	Wartość polityczna <i>nauki polityczne</i>
7	Wartości specjalnego znaczenia, np. różnorodność krajobrazu kulturowego <i>historia, geografia, filozofia, etyka</i>	

Chociaż każda z wartości jest zdefiniowana teoretycznie, to w rzeczywistości łączą się z innymi i wzajemnie „przenikają”, co sugeruje ustawienie ich w pary. Analiza wartościująca jest opisem, ale gdy to możliwe, również posługuje się danymi liczbowymi. Warunkiem obiektywizacji wniosków końcowych jest interdyscyplinarne znanstwo tego zagadnienia oraz wielodyscyplinarna współpraca ekspertów pozyskujących dane i informacje w wyniku poprawnych metodycznie badań naukowych. Na takiej podstawie można opracowywać strategie i programy zrównoważonego zarządzania zasobami dziedzictwa, plany rozwoju turystyki kulturalnej, czy też części składo-

we dokumentacji procesu inwestycyjnego w obiekcie zabytkowym, np. remontu konserwatorskiego¹⁶.

WALORYZACJA DZIEDZICTWA TECHNIKI

Rozważanie wartości obiektu z przeszłości jest standardem praktyki zabytkoznawczej i konserwatorskiej, co w odniesieniu do dziedzictwa techniki TICCIH¹⁷ określiło następująco (przekład autora):

- Dziedzictwo przemysłu jest dowodem działalności, która miała i nadal ma daleko idące historyczne konsekwencje. Cele ochrony dziedzictwa przemysłu wynikają raczej z powszechnej wartości tego dowodu niż z wyjątkowości poszczególnych obiektów.
- Dziedzictwo przemysłu posiada wartość społeczną, gdyż częściowo dokumentuje warunki życia zwyczajnych mężczyzn i kobiet, będąc źródłem poczucia ich tożsamości. Jego wartość techniczna i naukowa ma znaczenie dla historii produkcji, inżynierii i budownictwa, a także może mieć istotne znaczenie jako wartość estetyczna, charakteryzująca jakość właściwej sobie architektury, wzornictwa i planowania.
- Wartości te mają znaczenie w odniesieniu do substancji, elementów, maszyn i lokalizacji danego obiektu i jego krajobrazu przemysłowego oraz związanych z nim dokumentów pisanych, ale także dotyczą niematerialnych przekazów, zawartych we wspomnieniach i zwyczajach.
- Unikatowość rozumiana jako przetrwanie szczególnych i jedynych w swoim rodzaju technologii, zakładów lub krajobrazów, stanowi szczególną wartość i powinna być uważnie zbadana. Szczególną wartość posiadają wczesne lub pionierskie przykłady.

Intencje zawarte powyżej zostały przeze mnie rozwinięte i doprecyzowane tak, aby zaproponowana metoda waloryzacji objęła wszystkie możliwe wartości każdego nieruchomego zasobu dziedzictwa kultury, szczególnie zaś dzieła techniki.

1. Wartość tożsamości społecznej

Więzi emocjonalne człowieka albo grupy ludzi z danym zasobem dziedzictwa są czynnikiem kształtującym ich tożsamość społeczną. „Tożsamość, to nasze wyobrażenie kim jesteśmy. Kim jesteśmy jako zbiorowość i kim jestem jako jednostka. Jedna i druga tożsamość nie jest nam dana raz na zawsze, jest dynamicz-

¹⁴ Nazwy wg *Klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych w badaniach statystycznych*, „Sprawy Nauki”, Nr 12/141, grudzień 2008 r.

¹⁵ Przykłady wg Uchwały Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów z dnia 24 października 2005 r. <http://www.lex.com.pl/serwis/mp/2005/1120.htm>

¹⁶ Remont konserwatorski jest to każde przedsięwzięcie

inwestycyjne dotyczące substancji zabytkowej nieruchomego zasobu dziedzictwa kultury, które powinno uwzględniać zarówno postanowienia ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, jak i ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wraz z obowiązującymi rozporządzeniami.

¹⁷ Zobacz przyp. 2.

na: rozwojowa i zmienna. Ponadto proces jej kształtowania i zmiany przebiega niejednakowo w każdym czasie, lecz ma momenty bardziej i mniej znaczące¹⁸. Dalej autorzy stwierdzają, iż tożsamość nie jest jednordna i jednowymiarowa oraz tworzymy ją w procesie komunikowania, a ponadto zależy ona od:

- otoczenia przyrodniczego,
- wytworów materialnych, których używamy,
- ludzi, z którymi się spotykamy bezpośrednio i których poznajemy z przekazów pośrednich,
- wydarzeń, w których uczestniczymy i które poznajemy w procesie socjalizacji,
- przedmiotów i zachowań symbolicznych,
- wartości, które poznajemy i przyjmujemy.

Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości egzystencji, ale i też zależy ono od środowiska zbudowanego, w którym przypadło nam bytować, szczególnie przez czas dłuższy, nie incydentalnie, chociaż silne wrażenie typu „byłem, widziałem, zrozumiałem” może pozostawić w pamięci ryt doświadczenia historycznego lub estetycznego. Oddziaływania te bada psychologia środowiskowa i ewolucyjna, formułując stwierdzenia o preferowanych sceneriach zamieszkania, wypoczynku, pracy. Na skutek długotrwałego bytowania (zasiedzenia) człowiek zadziera więź emocjonalną z otoczeniem, panoramami, dominantami krajobrazu, z charakterystycznymi artefaktami itd. Badanie więzi emocjonalnych pomiędzy człowiekiem a danym obiektem/zespołem obiektów/miejscem wspomagają stwierdzenia socjologii, etnologii i antropologii. Wiążącą kształtują rozmaite czynniki wpływu jak np.:

- dawność obiektu, czyli jego wiek;
- tradycjonalność, czyli związane z obiektem zwyczaje, obyczaje, obrzędy;
- ciągłość tradycji lokalnej: wielopokoleniowe miejsce pracy lub zamieszkania;
- lokalność: poczucie więzi z rozpoznawalnym i przyjaznym środowiskiem fizycznym;
- swojskość: poczucie więzi społecznej ze „swoimi” – „nieobcymi”;
- pomnikowość obiektu, postrzeganego jako pamiątka po osobach lub wydarzeniach;
- narratywność, czyli związane z obiektem literatura, film, tradycja ustna, pieśni itp.;
- emocjonalność: ciekawość, sentyment, wspomnienia, nostalgia, praktyki religijne;

- symboliczność: treści polityczne, patriotyczne, wielokulturowe, transkulturowe.

Wartości te, jako niematerialne, są przechowywane w świadomości i tzw. pamięci zbiorowej, a ich przekaz międzypokoleniowy i upowszechnienie dokonują się środkami komunikacji międzyludzkiej.

Zauważmy, iż o ile historię piszą historycy, to dokumentują ją zasoby dziedzictwa i w tym sensie ich istnienie współtworzy tożsamość człowieka. Tożsamość przynależy wyłącznie człowiekowi jako immanentna cecha świadomości, umożliwiająca nam „nawigowanie” w wieloaspektowej rzeczywistości oraz istnienie (trwanie, przetrwanie) w przestrzeni fizycznej, społecznej i myślowej. Możemy rozważać tożsamość własną, dociekać czyjejs tożsamości, czy nawet grupy osób – rodziny albo społeczności lokalnej, regionalnej, narodowej, pracowniczej, branżowej, korporacyjnej, stowarzyszeniowej, etnicznej itp. Przystając na identyfikację zbiorową stwierdzamy np. „ja Ślązak”, „my górnicy”, „my Naród” lub „my Europejczycy”. Na początku ustawy samorządowej¹⁹ zapisano cele, które powinna uwzględniać strategia rozwoju:

- „pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także **pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej**,
- pobudzanie aktywności gospodarczej,
- podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa,
- **zachowanie wartości środowiska kulturowego** i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.”

Jaki wpływ na poczucie tożsamości ma zniknięcie (tj. rozbiórka, zburzenie) obiektu identyfikacji tożsamościowej, albo takie przeobrażenia krajobrazu kulturowego, że giną wszelkie ślady niegdyś – niedawno jeszcze tworzące „mój” albo „nasz” świat codzienności? Gdy znikają z krajobrazu wielopokoleniowe, czy choćby wieloletnie miejsca pracy, może wówczas pojawia się syndrom tożsamości granicznej²⁰, dotykający ludzi zrosniętych z pełnioną rutynowo rolą społeczną, gdy nagle zmiana warunków zewnętrznych stawia jej kres i zostają naznaczeni jako „byli” oraz wykluczeni z już nie swojego środowiska. Następną

¹⁸ Leon Dyczewski, Dariusz Wadowski. *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*. Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 5.

¹⁹ Ustawa o samorządzie województwa z 5 maja 1998 r. (Dz. U. Nr 91 z 1998 r., poz. 576).

²⁰ Zobacz: Zenon Waldemar Dudek. *Tożsamość graniczna a doświadczenie transkulturowe*, w: *Psychologia kultury*. Wydawnictwo Psychologii Kultury ENETEIA, Warszawa 2005, s. 214.

2. Zabrze, Skansen górniczy - zabytkowa kopalnia "Luiza": operator parowej maszyny wyciągowej z 1915 r.; przykład dziedzictwa niematerialnego typu know how - umiejętność obsługi urządzenia zabytkowego, prowadzenia konserwacji bieżącej i utrzymania w sprawności eksploatacyjnej.

formą tożsamości wykluczonych może być napiętnowanie²¹ (stygmatyzacja), jako np. po-pegeerowców, albo jako byłych stoczniowców, górników itp. Rozważanie tych problemów ma głęboko humanitarny wydźwięk, gdyż gwałtowne zmiany w środowisku zbudowanym mogą powodować nieodwracalne skutki w delikatnej materii tożsamości. O tożsamość trzeba pytać ludzi²², albo o niej wnioskować na podstawie badań metodami psychologii (tożsamość osobista), socjologii (tożsamość społeczna) i antropologii (tożsamość kulturalna i więź z tradycją).

2. Wartość autentyczności

W preambule Karty Weneckiej²³ zapisano: „Brzemienne duchową spuścizną przeszłości, zabytkowe dzieła narodów pozostają w życiu współczesnym żywym świadectwem ich wiekowych tradycji. Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzictwo wspólne i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń. Poczuwa się ona do przekazania im tychże wartości w całym bogactwie ich autentyzmu²⁴.” Po trzydziestu latach temat autentyczności podjęto po wtórnie w Dokumentie z Nara²⁵, gdzie stwierdzono (przekład autora): „Wszystkie oceny wartości przypisywanych dobrom kultury, a także wiarygodność odpowiednich źródeł informacji, mogą różnicować się zależnie od kultury, której dotyczą, a nawet w obrębie tej kultury. Zatem nie jest możliwym opieranie oceny wartościującej i autentyczności na stałych kryteriach. Przeciwnie, szacunek wobec wszystkich kultur wymaga, aby zasoby dziedzictwa były oceniane w kontekście kultury, do której należą.” W Wytycznych UNESCO²⁶ stwierdzono, że możliwość zrozumienia wartości przypisanej dziedzictwu zależy od stopnia, w jakim źródła informacji o tej wartości mogą być traktowane jako **wiarygodne i prawdziwe**. Analiza wszystkich atrybutów autentyczności pozwala ocenić dany obiekt pod względem artystycznym, historycznym, społecznym i naukowym. Informacje te uzyskuje się ze wszelkich dostępnych źródeł materialnych, pisemnych, ustnych i przedstawiających, pozwalających poznać istotę, właściwości, znaczenie oraz historię obiektu dziedzictwa. Wytyczne UNESCO podają osiem aspektów badania autentyczności²⁷, ale w odniesieniu do dobra kultury technicznej, przyjmijmy, że są to:

- projekt (zamyśl) budowlany, czyli przyjęta forma i rozwiązania konstrukcyjne obiektów, wyrażony graficznie i tekstowo oraz stopień zgodności ze stanem zachowania;

²¹ Zobacz: Maria Świątkiewicz-Mośny. *Tożsamość napiętnowana*, ibidem, s. 91.

²² Zobacz: Piotr Żak i Jacek Pluta (red.). *My wrocławianie. Społeczna przestrzeń miasta*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2006.

²³ Międzynarodowa karta konserwacji i restauracji zabytków i miejsc zabytkowych; postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r.

<http://www.icomos-poland.org/pdf/KARTA%20WENECKA.pdf>

²⁴ Zamiast „autentyzm” używam słowa „autentyczność”, jako spójnego ze zwyczajem językowym tworzenia desygnatów wartości z sufiksem -ość; skądinąd autentyzm oznacza

kierunek literacki uprawiany w dwudziestoleciu międzywojennym.

²⁵ *The Nara Document on Authenticity*, ICOMOS, 1994. http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm

²⁶ zobacz przyp. 13

²⁷ ibidem, w pkt. 82 wymieniono osiem atrybutów autentyczności (przekład autora): forma i rozwiązanie projektowe; substancja materialna i wyroby; użytkowanie i funkcja; tradycje, techniki i systemy zarządzania; lokalizacja i rozplanowanie; język i inne formy dziedzictwa niematerialnego; charakter i nastrój (jako wskaźniki znaczenia danego miejsca, np. w społecznościach podtrzymujących tradycje i kontynuujących swoją kulturę); inne wewnętrzne i zewnętrzne czynniki.

- projekt (zamysł) technologiczno-funkcjonalny, czyli ciąg produkcyjny, instalacje, sposób działania urządzeń), wyrażone za pośrednictwem modeli, rysunków, opisów oraz stopień zgodności ze stanem zachowania;
- informacje o osobach związanych (np. inwestor, projektanci, realizatorzy, kolejni właściciele) i mających wpływ na stan obiektu (przeobrażenia, rozwój, zachowanie);
- stan zachowania substancji materialnej obejmującej zarówno strukturę architektoniczno-budowlaną i wystrój, jak i wyposażenie technologiczno-użytkowe, w tym maszyny, urządzenia, instalacje, narzędzia itd., wraz ze śladami historii i upływu czasu; szczególne znaczenie posiadają znaki producenta i tablice znamionowe;
- charakter i wzajemne relacje estetyczne poszczególnych składników obiektu/zespołu oraz nastrojów wewnątrz pozostający w związku z ich przeznaczeniem;
- reprezentacje produktu finalnego – wyrobów, jak również surowców, półfabrykatów, odpadów produkcyjnych;
- stan zachowania sprawności działania poszczególnych elementów zespołu i ich wzajemnych powiązań funkcjonalnych w stopniu pozwalającym zilustrować ich działanie i jego skutek (np. produkcyjny, energetyczny, ruchowy, użytkowy itp.);
- aspekty krajobrazowe:
 - plan sytuacyjny, pokazujący sposób istnienia elementów obiektu/zespołu we wzajemnych powiązaniach: rozplanowanie wewnętrzne elementów zespołu, np. wygrodenie i bramy; hale produkcyjne; składy surowców, półproduktów, produktów gotowych, odpadów produkcyjnych, strefa socjalna i administracyjna, strefy kontrolowanego dostępu itd.;
 - przestrzenna lokalizacja obiektu/zespołu w krajobrazie/otoczeniu wraz z połączeniami infrastrukturalnymi (transport, dostawa lub wytwarzanie energii, instalacje wodociągowo-kanalizacyjne);
 - dominanta, widoki, panoramy;
- aspekty dziedzictwa niematerialnego:
 - zasady pracy; struktura organizacyjna zasobów ludzkich i właściwy jej *esprit de corps*; ukształtowany przez tradycję, system zarządzania, organizacji i stosunków produkcji;
 - wiedza zawodowa typu *know-how* oraz specyficzny język (specjalistyczne nazewnictwo oraz idiomy komunikacji produkcyjnej i pracowniczej); zwyczaje miejsca pracy;
 - sposoby integracji pracowniczej: uroczystości zakładowe, sposoby bytowania poza miejscem pracy oraz inne formy dziedzictwa niematerialnego;
- inne wewnętrzne i zewnętrzne czynniki, np. ar-

chiwa zakładowe, piśmiennictwo techniczne, publikacje prasowe, ikonografia masowa (pocztówki, plakaty, foldery reklamowe) i unikatowa (obrazy, rzeźby, medale pamiątkowe), dokumentacja wspomnieniowa, w tym nagrania wypowiedzi, itp.

Ze względu na różnorodność zasobów dziedzictwa techniki i ich daleko idące związki z otoczeniem, o autentyczności mogą świadczyć pośrednie źródła i zjawiska, jak np. społeczne lub urbanistyczne przemiany spowodowane np. rozwojem przemysłu albo powstaniem budowli inżynierskich transportu (linia kolejowa, most, droga). Poznanie autentyczności dzieła techniki wymaga rozwarstwienia (stratygrafii) jego substancji, dzięki czemu ujawnione zostaną przeobrażenia obiektu i jego otoczenia w czasie, w powiązaniu z wydarzeniami historycznymi, postępem technicznym i rozwojem cywilizacyjnym. Szczególne znaczenie posiadają dowody historii (ślady przebudowy, pożaru, działań wojennych) i upływu czasu (patyna – naturalne zmiany faktury spowodowane starzeniem substancji lub depozytem osadu kulturowego). Autentyczność obiektu potwierdza jego **właściwość dokumentu**, który jest prawdziwy i „naprawdę” świadczy o przeszłości. Doniosłość stwierdzonej autentyczności kontrastuje z nieautentycznością repliki, rekonstrukcji, kopii czy wirtualnego wyobrażenia (w ofercie nowoczesnych technik wystawienniczych autentyczny artefakt bywa zastępowany aranżacją scenograficzną i to, co tradycyjnie było zwiedzaniem zabytku, staje się przygodą w parku atrakcji).

3. Wartość integralności

Integralność jest miarą całościowości lub kompletności danego zasobu dziedzictwa, a orzekanie o niej wymaga zbadania zakresu, w jakim dany zasób dziedzictwa techniki:

- zawiera wszystkie elementy niezbędne do wyrażenia jego autentyczności z czasów powstania oraz zilustrowania jego poszczególnych przemian lub ostatniej fazy użytkowania (całościowość);
- zachował się w zakresie wystarczającym do ukazania jego istoty, powodu i celu powstania oraz sposobu i efektów jego działania w stopniu uzasadniającym inne wartości (kompletność);
- obecnie doznaje uszczerbku i ubytku substancji zabytkowej z powodu niesprzyjających skutków rozwoju gospodarczego (masowa turystyka), niekorzystnych skutków postępu technicznego (przekształcenia własnościowe, zaprzestanie użytkowania, porzucenie) w wyniku zaniedbania, braku nadzoru i należytej opieki (wandalizm) i/lub dewastacji, co zagraża zachowaniu jego wartości kulturalnych i zmniejsza potencjał wartości społeczno-ekono-

micznych oraz może wymagać natychmiastowej interwencji, np. prac zabezpieczających lub objęcia ochroną konserwatorską.

Stwierdzenie zachowania integralności obiektu technicznego oznacza jego zdatność do funkcjonowania przynajmniej w zakresie ilustrującym proces technologiczny dla którego powstał, a także specyficzny sposób istnienia ludzi w tym środowisku techniczno-produkcyjnym. Integralność dawnej fabryki to nie tylko miejsce produkcji (maszyny, narzędzia, instrukcje, odzież robocza itp.), ale także zróżnicowane miejsca pobytu robotników, majstrów, nadzoru techniczno-inżynierskiego, kierownictwa i dyrekcji oraz właścicieli; to środowisko fizyczne pracy obejmujące warsztaty, szatnie i jadalnie, łaźnie i ubikacje, kasę (procedura wyceny robocizny i zapłaty), biura, sale zebrania. To również sposób istnienia obiektu/zespołu obiektów w otoczeniu miejskim lub krajobrazowym, jego wygrodzenie i drogi dostępu, źródła energii oraz infrastruktura transportowa i składowania surowców, magazynowania produktów, a także odpadów poprodukcyjnych. Dopiero tak zintegrowany zespół może dokumentować przeszłość i dawać jej prawdopodobne wyobrażenie. Zachowany integralnie obiekt dziedzictwa techniki nie wymaga już szczególnych zabiegów aranżacyjnych i prezentacyjnych umożliwiających jego interpretację.

4. Wartość unikatowości

Kryterium unikatowości ma charakter porównawczo-statystyczny i wymaga określenia obszaru odniesienia (np. dzielnica, miejscowość, gmina, powiat, województwo, region itd.) dla odpowiedzi na pytanie: w jakiej skali dany zasób dziedzictwa jest wyjątkowy – jedyny w swoim rodzaju? O unikatowości zabytku techniki mogą decydować rozmaite cechy, skądinąd pozostające w relacji z innymi wartościami, np.:

- zachowanie funkcji pierwotnej mimo upływu czasu;
- nowatorstwo cech materiałowo-konstrukcyjnych obiektu;
- innowacyjność metod produkcji i prototypowość produktu,
- integralność obiektu, jego budulca, wyposażenia, wystroju, infrastruktury;
- sprawność techniczna urządzenia ilustrująca dawną (zaniechaną obecnie) technologię;

- reliktywność stanu własności, ilustrująca dawny porządek społeczno-ekonomiczny;
- dokumentalność – związek obiektu z historycznymi wydarzeniami lub postaciami;
- różnorodność krajobrazu kulturowego zapewniona dzięki istnieniu danego obiektu/zespołu;

Obiekty unikatowe w skali krajowej mogą претендовать do uznania za Pomnik Historii²⁸, a w skali Europy – do pozyskania *European Heritage Label*²⁹ według procedury uruchomionej w 2007 roku. Orzekanie unikatowości wspierają bazy danych o zasobach dziedzictwa techniki (rejestr zabytków i ewidencja obiektów zabytkowych), monografie naukowe, katalogi, publikacje popularno-naukowe, przewodniki i foldery turystyczne itp.

5. Wartość artystyczna

Kryterium wartości artystycznej bywa wiodącym wobec dzieł sztuki lub rzemiosła artystycznego, ale w odniesieniu do zasobów dziedzictwa techniki ma na ogół znikome znaczenie, a nawet może takowego nie mieć w ogóle. Zatem należy unikać uporczywego poszukiwania cech dzieła sztuki w pospolitym składniku obiektu, który po prostu nie musi posiadać wartości artystycznej. Obiekt techniczny może zawierać dekorum zarówno w substancji budowlanej (detal architektoniczny), jak i w wystroju (stolarka, obudowy, balustrady, transport wewnętrzny) lub wyposażeniu (meble, sprzęty, oprawy oświetleniowe). Do oceny wartości artystycznej służą obiektywne kryteria z instrumentarium badawczego historyka sztuki:

- identyfikacja twórcy, umieszczenie dzieła w jego życiorysie (datowanie) i porównanie z innymi dokonaniem;
- określenie stylistyki dzieła i wskazanie powinowactwa z okresem w kulturze, kierunkiem artystycznym lub szkołą itp.;
- stosowna do powyższego analiza porównawcza;
- interpretacja dzieła w kontekście postępu technicznego (techniki plastyczne), rozwoju cywilizacyjnego (tematyka) i w aspekcie społecznym (relacje: twórca i jego klient lub patron), kulturalnym (społeczne funkcje dzieła sztuki) i światopoglądowym (wyraz przekonań i hierarchii wartości);
- ocena jakości artystycznej, z gruntu subiektywna i zależna od hierarchii kryteriów przyjętych przez znawcę.

²⁸ Status Pomnika Historii zabytkom i parkom kulturowym nadaje w drodze rozporządzenia prezydent RP, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego; wśród 36 Pomników (stan na dzień 30 września 2009 r.) pięć jest zabytkami techniki: kopalnie soli w Bochni i Wieliczce; podziemia zabytkowej

kopalni rud srebronośnych oraz sztolni „Czarnego Pstrąga” w Tarnowskich Górach, kopalnie krzemienia z okresu neolitu w Krzemionkach k. Ostrowca Świętokrzyskiego oraz Kanał Augustowski.

²⁹ <http://www.mk.gov.si/en/splosno/novice/news/article/2104/5346/?cHash=1854cfa65a>

Należy podkreślić, iż wartość artystyczna różni się od estetycznej, omówionej w pkt. 10.

6. Wartość historyczna

Wartość historyczną można rozumieć dwojako: jako historię własną danego zasobu dziedzictwa lub też kontekstualnie jako jego miejsce w rozwoju cywilizacyjnym i postępie technicznym w ujęciu lokalnym, regionalnym, krajowym, światowym. Każdorazowo dwa aspekty należy rozważyć:

- związek danego obiektu/zespołu z wydarzeniami historycznymi;
- związek danego obiektu/zespołu z postaciami historycznymi.

Analiza wartości historycznej wykorzystuje wyniki badań wartości autentyczności i integralności. Ważna jest tu skala odniesień, gdyż obiekt niezwykle znaczący lokalnie, np. ze względu na więzi tożsamościowe, może już tracić na znaczeniu regionalnie, szczególnie w konkurencji z jakimś innym pobliskim obiektem o znaczeniu krajowym, a nawet światowym (wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO). Zasób wiadomości, które zawiera wartość historyczna, stanowi kanwę wartości edukacyjnej. Warto zauważyć, iż ogólnie na interpretację wartości historycznej wpływa kontekst polityczny (pkt. 12).

7. Wartość potencjału ekonomicznego

Kryterium ekonomiczne pozwala postrzegać zasoby dziedzictwa jako aktywa majątkowe, podlegające prawom rynku. Można wówczas mówić o cenie obiektu, szacowanej podług procedur wyceny majątkowej nieruchomości, a nawet przyjąć wolnorynkową koncepcję wartości, jako gotowości nabywczej (obiekt tyle jest wart, ile ktoś chce za niego zapłacić). Jednakowoż według koncepcji rozwoju zrównoważonego o potencjale ekonomicznym świadczą **bezpośrednie i pośrednie skutki społeczno-ekonomiczne**, przewidziane i zaplanowane jako „zrównoważone” już na etapie studium wykonalności remontu konserwatorskiego, jakkolwiek nazwać tę inwestycję – projektem konserwatorsko-restauratorskim, renowacją, regeneracją, rehabilitacją, rewitalizacją itd. Oszacowanie tych skutków powinno uwzględniać np.:

- powstawanie nowych miejsc pracy, generujące wpływy budżetowe i zmniejszające koszty społeczne bezrobocia;
- możliwość wykorzystania nowo urządzonych powierzchni i pomieszczeń dla celów sprzyjających rozwiązaniu ważnego lokalnie problemu społeczne-

go (skojarzona wartość użyteczności społecznej);

- wpływy finansowe z eksploatacji nowo urządzonych powierzchni i pomieszczeń;
- oszczędności spowodowane zaniechaniem dotychczasowych dzierżaw i wynajmu przez instytucje publiczne, które zajmują nowo urządzone powierzchnie i przestrzenie w adaptowanych obiektach, stając się ich właścicielem lub użytkownikiem;
- zastąpienie funkcji byłego przemysłu, który utracił ekonomiczne uzasadnienie, nowymi funkcjami przemysłów wschodzących, np. przemysł kultury, wytwarzający produkty unikatowe, na które utrzymuje się popyt; przemysł wiedzy (ang. *academic/research industry*), którego centra wystawienniczo-informacyjne oraz eksperymetatoria – interaktywne centra popularyzacji nauki i wiedzy, oferują doświadczenie bezpośrednie metodą „na dotyk” (ang. *hands on*); turystyka oferująca pakiety turystyki specjalistycznej, np. industrialnej;
- wykorzystanie poprzemysłowych obiektów kubaturowych na cele ożywienia lokalnego ruchu na rzecz kreowania produktu regionalnego i tradycyjnego³⁰;
- pośrednie skutki oddziaływania markowego produktu turystycznego lub atrakcji turystycznej, jak np. wzmocnienie marki lokalnej i uatrakcyjnienie danego miejsca dla biznesu.

Wskaźnikowe szacunki kosztów mogą służyć do porównywania różnych koncepcji zagospodarowania i programów funkcjonalno-użytkowych przed podjęciem jakichkolwiek działań zmieniających stan istniejący, a przede wszystkim pozwalają porównać wysokość niezbędnych nakładów na realizację danego projektu z przewidywanymi długoterminowymi (strategicznymi) efektami ekonomicznymi i społecznymi.

8. Wartość zachowania funkcji

Jest to wartość konserwatorska, wynikająca z doktrynalnego pożądanego zachowania pierwotnej funkcji obiektu. Jest to jednak trudne w odniesieniu do zasobów dziedzictwa techniki. Wprawdzie można utrzymać sprawność maszyny w gotowości jej uruchomienia i prezentacji, jednakowoż utrzymanie zdekapitalizowanej fabryki jest niemożliwe i tu naczelnym problemem staje się **zachowanie czytelności pierwotnej funkcji**. Jest to niezwykle ważny postulat konserwatorski wobec inwestora, dewelopera i zatrudnionych projektantów. Niestety, w wielu realizacjach adaptacje obiektów poprzemysłowych do nowych funkcji, zwane eufemistycznie rewitali-

³⁰ Zobacz: <http://www.minrol.gov.pl/DesktopDefault.aspx?TabOrgId=1516>

zaczynają się celowo zacierać wszelką czytelność przeszłości obiektu, przy czym jego substancja jest traktowana jako tworzywo nowej kreacji (fasadyzm architektoniczny³¹), a dowody przeszłości obiektu i jego związku z dawnym lokalnym lub regionalnym rozwojem gospodarczym zostają usunięte z wielkim uszczerbkiem autentyczności i integralności. Tedy należy dołożyć starań, aby zachować przynajmniej świadka – pomoc interpretacyjną, umożliwiającą odczytanie historycznej funkcji i zapewnienie doznania związanego z nią przeżycia historycznego (wartość historyczna) i estetycznego (wartość estetyczna).

9. Wartość użyteczności społecznej

Jest to doniosła wartość w zbiorze „ku przyszłości”, ponieważ najskuteczniej gwarantuje zachowanie danego zasobu dziedzictwa. Jej stwierdzenie jest wyzwaniem przede wszystkim dla samorządów, gdyż na tym poziomie najlepiej rozpoznawane bywają **potrzeby lokalnej społeczności**, które skądinąd powinny być zapisane w odpowiednich programach rozwoju³². Zagadnienie to ma dwa aspekty:

- wskazanie programu funkcjonalno-użytkowego, którego realizacja spełni jakąś pilną lub przewidywalną (planowanie strategiczne) rzeczywistą potrzebę społeczną lub administracyjno-lokalną;
- wskazanie zakresu możliwości adaptacyjnych danego obiektu budowlanego lub zespołu poprzemysłowego przy ekonomicznie uzasadnionym i konserwatorsko akceptowalnym zakresie robót budowlanych.

Jeżeli między tymi aspektami wystąpi zgodność, to można rozważać odpowiednie działania inwestycyjne. Do rozpoznania i oceny stopnia pilności danej potrzeby należy wykorzystywać: różne metody badania opinii publicznej oraz stosować krytyczne porównanie ich wyników; ekspertyzy i diagnozy społeczne; przewidywania demograficzne, strategiczne plany rozwoju społeczno-gospodarczego i plany rozwoju kultury. Mogłoby się wydawać, że podstawowe cele adaptacyjne wyczerpuje komercyjny pakiet deweloperski: centrum handlowe, kompleks rozrywkowy, mieszkalnictwo (tzw. lofty) oraz przestrzeń biurowa na wynajem, gdy tymczasem repertuar rzeczywistych potrzeb społecznych jest inny i obejmuje szeroki wachlarz sfery socjalnej jak np. hospicja, ośrodki leczenia uzależnień, domy opieki, noclegownie dla bezdomnych; mieszkania interwencyjne; lokale siedzib organizacji pozarządowych, kluby zainteresowań, ośrodki

3. Gdańsk, były tereny Stoczni Gdańskiej z najstarszymi zabudowaniami; produkcja jednostek pływających trwa... (kontekst zachowania funkcji po likwidacji produkcji wielkoprzemysłowej). Fot. W. Affelt

poradnictwa i informacji; lokalne centra społeczne (ang. *community center*), rekreacyjne, rehabilitacyjne i sportowe; tanie hotele; pomieszczenia warsztatowe i pracownie twórców rodzimych; przedszkola, żłobki i inne. Zabytek techniki może sam w sobie stanowić atrakcję – jedyną atrakcję w okolicy, i jako taki może zaspokajać „miękką” potrzebę tożsamościowej identyfikacji mieszkańców z czymś swojskim, czego nie mają inni – „drudzy” w rozumieniu antropologicznym. Jest to przesłanka integrowania wspólnoty lokalnej, sprzyjającego częstszym kontaktom i połączeniu wysiłków do wykreowania wspólnego dobra i „własnego miejsca na ziemi”.

10. Wartość estetyczna

Moc oddziaływania danego zasobu dziedzictwa na jakiegoś człowieka nazywam jego wartością estetyczną. Wobec obiektu doznajemy dwojakiego rodzaju przeżyć estetycznych; bądź więcej uwagi skupiamy na nim samym i zaczynamy go „badać”, bądź też puszcza my wodze fantazji i snujemy skojarzenia i marzenia. Stany emocjonalne oglądającego konstituują **przeżycie**

³¹ Metoda projektowania architektonicznego w istniejącej substancji budowlanej, polegająca na wyburzeniu całego wnętrza i zachowaniu jedynie ścian zewnętrznych.

³² Wartościowanie społeczno-ekonomiczne zasobów dzie-

dzictwa powinno uwzględniać wojewódzkie Regionalne Programy Operacyjne oraz Strategię Rozwoju Kraju i Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia.

estetyczne, które może prowadzić do np. satysfakcji i odczuwania przyjemności, ale też i przeciwnie – może powodować niepokój, poczucie dyskomfortu, czyli w efekcie okazać się nieprzyjemne. Zatem „estetyczny”, to tyle co „mający moc oddziaływania” lub „oddziałujący na zmysły”. Do pełni tego przeżywania niezbędny jest *a priori* zasób wiedzy, umożliwiający odczytywanie znaczeń i ich interpretowanie, a także **skupienie estetyczne**, czyli koncentracja uwagi na przedmiocie doświadczenia – przedmiocie estetycznym, zależna od tego, jak oglądający jest przygotowany, tzn. wyposażony w zasób wiadomości niezbędnych do pełnej percepcji danego obiektu i jego „przeżywania”. Dokonuje się to na kilku poziomach bez względu na zamierzone pożytkowanie skutków, np. przypadkowe spędzanie wolnego czasu, zaplanowane zwiedzanie, poszukiwanie wrażeń, pozyskiwanie nowych wiadomości. O ile doznawanie przeżycia dokonuje się natychmiastowo, o czym przekonuje nas odczuwanie jakiegoś wrażenia, o tyle poznawanie jest procesem wymagającym czasu i myślowego (badawczego) wysiłku. Podłożem takiej interpretacji wartości estetycznej jest panestetyzm – przekonanie, iż wartość estetyczna tkwi potencjalnie we wszelkich wytworach człowieka oraz zjawiskach i tworach natury³³. Tedy zgodnie z powyższym, moc oddziaływania estetycznego mają również obiekty i scenerie pospolite, jak np. obiekty techniki, przemysłu i inżynierii budowlanej. Ogół wszelkich uwarunkowań przeżycia estetycznego opisuje **sytuacja estetyczna**, której jądro konstytuują przedmiot i podmiot przeżywający, czyli obiekt i jego obserwator, a także jakieś otoczenie obiektu, niechybnie również postrzegane przez obserwatora. Przeżywanie estetyczne warunkują trzy różnorodne komponenty:

- afektywny, związany z emocjami;
- behawioralny, związany z podejmowaniem działań;
- poznawczy, wpływający z intelektu, dzięki którym obserwator, chcąc nie chcąc, prawdopodobnie przyjmuje jakąś postawę wobec oddziałującego na niego obiektu dziedzictwa techniki. Mechanizmy te badają i wyjaśniają psychologia ewolucyjna i środowiskowa, a także neuroestetyka. I tak atraktorami – czynnikami generującymi wartość estetyczną obiektu/zespołu dziedzictwa techniki, wynikającymi z innych jego wartości kulturalnych (szczególnie autentyczność i integralność) lub wspomaganymi poprzez ich właściwą interpretację i prezentację, są:
- złożoność: liczba i zróżnicowanie scenerii, od któ-

rych zależy stopień trudności przetwarzania informacji niezbędnych do poruszania się w otoczeniu – wartość integralności (całościowość);

- spójność: stopień zorganizowania scenerii – wartość integralności (kompletność);
- czytelność: stopień wyrazistości elementów scenerii – ogólna ekspozycja widokowa „na obiekt”, np. lokalizacja punktu widokowego na dominancie krajobrazowej;
- tajemniczość: liczba informacji ukrytych w scenerii i niedostępnych (niewidocznych) z punktu obserwacji – pośrednie punkty widokowe, np. miejsca postoju na trasie zwiedzania;
- schronienie i bezpieczeństwo/niebezpieczeństwo (niejednoznaczność emocjonalna) – pokaz urządzeń w ruchu lub prezentacja artefaktów wg formuły „na dotyk”;
- niezakłócone widoki (otwarta przestrzeń) – różnorodność krajobrazu kulturowego jako ekspozycja widokowa „od obiektu”, np. poprzez okna, z tarasów, platform, pomostów;
- zachęta do eksploracji tajemnic, tj. sprawdzenie „co kryje cień” – wartość autentyczności poznawana w specjalnie wydzielonych (aranżowanych) przestrzeniach ograniczonego dostępu z oddziaływaniem wielobodźcowym: światło-dźwięk; wilgotność, temperatura, drgania podłoża i ruch powietrza; zapach np. farby, oleju maszynowego, strużyn;
- spotkanie z „obcym” – wartość tożsamości społecznej doświadczanej jako spotkanie z autentycznym człowiekiem pracy – techniki lub prezentacja autentycznych artefaktów (narzędzia) i narracji osobistych;
- spotkanie z przeszłością – wartość przeżycia historycznego (ślady historii) oraz wartość autentyczności scenerii (ślady upływu czasu – patyna); aranżacja/inscenizacja wydarzenia historycznego lub prezentacja postaci historycznej.

Wartość estetyczna obiektu technicznego oznacza jego moc pobudzania poznawczego i jako taka może stać się wiodącą, nadrzędną i generującą postrzeganie innych wartości kulturalnych. Można powiedzieć, że obiekt techniczny ma właściwy sobie charakter i „ducha miejsca”, co wiąże się z najnowszą Deklaracją ICOMOS-u³⁴. Zatem dzieło techniki podobnie jak dzieło sztuki może powodować wrażenia, wzbudzać emocje i generować myśli. Celem konserwatorskim powinno być pieczołowite zachowanie istniejących atraktorów estetycznych oraz wzmocnienie ich oddziaływania.

³³ Interpretację wartości estetycznej opieram przede wszystkim na publikacjach Marii Gofaszewskiej.

³⁴ *Quebec Declaration on the preservation of the spirit of the*

place, Québec, Canada 2009.

http://www.international.icomos.org/quebec2008/quebec_declaration/pdf/GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf

11. Wartość edukacyjna

Autentyczny zabytek techniki jest znakomitym źródłem poznawczym, o czym decydują:

- prezentacja – precyzyjnie zaplanowany przekaz treści interpretacyjnych poprzez odpowiednią aranżację informacji, fizyczny dostęp oraz infrastrukturę interpretacyjną zabytku. Można to realizować przy pomocy rozmaitych środków technicznych zawierających, chociaż niekoniecznie, takie składniki jak tablice informacyjne, ekspozycje typu muzealnego, ustalone trasy zwiedzania, prelekcje i zwiedzanie z przewodnikiem oraz wykorzystując multimedia i strony www³⁵;
- interpretacja – obszerny zakres potencjalnych czynności mających na celu uświadomienie i zrozumienie znaczenia miejsc zabytkowych poprzez drukowane i elektroniczne publikacje, wykłady otwarte, instalacje miejscowe i poza miejscem, którego dotyczą, programy edukacyjne, badania bieżące, szkolenia oraz ocenę jakości samej interpretacji³⁶.

O ile czynność „interpretacji” jest długotrwałym procesem studiowania i poznawania obiektu, w wyniku czego powstaje narracja, po opublikowaniu działająca jako komunikat, to **interpretowanie** jest wykorzystaniem owego komunikatu (własnego lub cudzego) podczas kontaktu ze zwiedzającym, wycieczkowniczym, zainteresowanym, słuchaczem itd., w wyniku którego podejmuje on wysiłek poszukiwania znaczeń/wartości jakie zawiera w sobie dany zasób dziedzictwa. Uzdolniony przewodnik–interpretator może zainspirować do podjęcia wysiłku interpretacji i wówczas potoczne bierne zwiedzanie przemienia się w aktywne komunikowanie, czyli proces wytwarzania, przekształcania, przekazywania i wymiany informacji. Ale środkiem przekazu może być także książka, magnetofon, wideofon, interaktywny komunikator. Przed półwiekiem sformułowano sześć zasad interpretowania³⁷:

- Interpretowanie powinno pozostawać w jakiejś relacji do osobistego doświadczenia słuchacza, gdyż inaczej pozostanie on obojętny.
- Informowanie, czyli przekazywanie informacji jako takie nie jest interpretowaniem.
- Interpretowanie jest sztuką wymagającą wielu umiejętności, bez względu na to, czego dotyczy temat.

4. Wdzydze Kiszewskie, Muzeum - Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich: impreza folklorystyczna Jarmark Wdzydzki jest okazją do poznania rzemiosł zanikających i rzadkich, np. skręcanie powrozów, lin, postronków, sznurów (konteskt edukacji metodą "na dotyk"). Fot. W. Affelt.

- Głównym celem interpretowania nie jest informowanie, lecz prowokowanie słuchacza.
- Interpretowanie powinno obejmować raczej całość niż fragment zagadnienia oraz być adresowane do całej grupy słuchaczy, a nie tylko do niektórych.
- Interpretowanie dla dzieci (załóżmy do lat 12) nie powinno być „lżejszą” wersją dla dorosłych, ale powinno podlegać zupełnie innym regułom i najlepiej, jeżeli będzie opracowane według odrębnego programu przekazu.

Interpretowanie dziedzictwa techniki to **komunikowanie o jego wartościach**, pomagające je zrozumieć (szczególnie historyczność), wzbudzające zainteresowanie, pozostające w jakiejś relacji do osobistego doświadczenia słuchacza, odkrywające przed nim coś nowego i dotąd nieznanego, sprawiające przyjemność i ułatwiające zapamiętywanie. Pomocnym i skutecznym środkiem jest prezentacja

³⁵ ICOMOS *Ename Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, Canada 2009.

<http://www.enamecharter.org>

³⁶ ibidem (przekład autora).

³⁷ W 1957 r. Freeman Tilden (1883-1980) wydał książeczkę pt. *Interpreting Our Heritage* na potrzeby amerykańskiej

instytucji rządowej National Park Service, sprawującej nad parkami narodowymi i obiektami zabytkowymi, w której podał sześć lapidarnych zasad komunikacji między przewodnikiem a wycieczkowniczym. Zasady te weszły do kanonu kształcenia przewodników; podaje je we własnej interpretacji.

5. Gdynia, stalowa motorówka ratownicza "Samarytanka", pierwsza jednostka zaprojektowana i zbudowana w "Stoczni Gdynińskiej" dla Urzędu Morskiego, zwodowana 17 września 1931 r., odnowiona w 2005 r., eksponowana przed budynkiem dyrekcji Stoczni Gdynia SA (kontekst tożsamości społecznej); wiec stoczniovcw 1 grudnia 2008 r. (kontekst polityczny). Zdjęcie roku Grand Press Photo. Fot. Rafał Malko. Źródło: www.mmtrojmiasto.pl/rep/newsph/5588/24696.3.jpg

pierwotnej funkcji obiektu, pracy maszyn i ich obsługi, pokazanie powstawania produktu itp. Pożądanym interpretatorem jest autentyczny pracownik, który może podzielić się własnymi doświadczeniami i pokazywać umiejętności nabyte podczas rzeczywistej pracy; jest to aspekt „konserwacji” dziedzictwa niematerialnego.

12. Wartość polityczna

Realizacja każdego projektu inwestycyjnego w danym obiekcie technicznym wymaga przydziału środków, czyli pozyskania akceptacji ośrodków władzy, sprawowanej za pośrednictwem systemu prawnoadministracyjnego. Ale bywa, że dziedzictwo techniczne jest postrzegane jako obce, gdyż może być to **trudna spuścizna przeszłości** np. rozbiorowej (dziedzictwo pruskie, rosyjskie i austriackie), II wojny światowej (holocaust, dziedzictwo nazistowskie, utracone mienie polskie na terenach wschodnich), okresu zimnej wojny (dziedzictwo radzieckie) oraz lat realnego socjalizmu (dziedzictwo realizmu/modernizmu/uprzemysłowienia socjalistycznego). W kontekście politycznym najmocniej oddziałuje wartość historyczna, ale i też może być to wartość społecznej tożsamości. Podejmowanie decyzji w sprawie wpisa-

nia (lub niewpisania) danego obiektu do rejestru zabytków, a także skreślenia (lub nieskreślenia) z tej listy albo sporządzenia tzw. białej karty i włączenia jej do (lub wyłączenia z) ewidencji bywają zależne od interpretacji wydarzeń lub uwarunkowań historycznych powstania danego dobra kultury oraz od aktualnej sytuacji politycznej, akcji medialnych, mód itp. Znawca sporządzający zabytkoznawczą analizę wartościującą powinien dostrzegać jej kontekst polityczny i sytuować swoje znanstwo ponad doraźnymi preferencjami i poprawnością polityczną. Z punktu widzenia programów unijnych ważnym aspektem jest tzw. **wymiar europejski** (*European Dimension*) samego obiektu lub też przedsięwzięcia wobec niego planowanego. Wskazanie wartości wspólnych dla różnych grup i społeczności, szczególnie dziedzictwa wielokulturowego, międzykulturowego, transgranicznego, euroregionalnego czy międzynarodowego może pomóc właściwie zagospodarować zabytek lub pozyskać na ten cel środki. Mocnym argumentem na rzecz zachowania danego obiektu jest jego wykazana unikatowość, czego nie sposób podważyć.

13. Wartość specjalnego znaczenia

Jest to kryterium nadzwyczajne, które wyjaśnia wysoką rangę danego obiektu z jakiegoś względu (np. z powodu znaczącej przewagi jednej wartości, szczególnie w przypadku ewentualnego stwierdzenia braku innych wartości), tak że jego znaczenie przekracza granice np. dzielnicy, miejscowości, gminy, powiatu, województwa, region, kraju itd. (porównaj: wartość unikatowości) i należy go zachować dla współczesnych i przyszłych pokoleń, a nie tylko społeczności lokalnej. Z tego powodu pełna ochrona takiego dziedzictwa może stać się celem narodowym, a nawet międzynarodowym. Obiektowi technicznemu można przypisać ową wartość specjalnego znaczenia jeżeli, np.:

- przedstawia dzieło techniczne twórczego geniuszu człowieka;
- ilustruje ważne momenty przemian w rozwoju techniki, przemysłu, inżynierii;
- zawiera unikatowe, a przynajmniej wyjątkowe świadectwa tradycji techniczno-rzemieślniczej istniejącej lub minionej formacji społeczno-ekonomicznej;
- jest wybitnym przykładem zespołu obiektów technicznych albo krajobrazu industrialnego, który ilustruje znaczący etap (znaczące etapy) lokalnej lub regionalnej historii gospodarczej;
- stanowi istotny składnik decydujący o różnorodności kulturowej miejsca lub krajobrazu;
- jest szczególnym przykładem sposobu użytkowania dóbr natury, typowego w danym miejscu, ale zagrożonego nieodwracalną zmianą.

Wartość specjalnego znaczenia predysponuje dany zasób dziedzictwa do objęcia go ochroną i do podjęcia starań o zachowanie pozostałych jego wartości, wzmocnionych poprzez intensyfikację badań oraz upowszechnienie ich wyników.

W STRONĘ ZRÓWNOWAŻONEGO DZIEDZICTWA KULTURY

Długotrwały proces deindustrializacji rozpoczęty w krajach wysokorozwiniętych na początku II poł. XX wieku przebiegał tam niejako ewolucyjnie, ale w Polsce wystąpił nagle i z wielką intensywnością. Substancja budowlana restrukturyzowanych zasobów stanowi wielki potencjał możliwości wykorzystania do powtórnego użytkowania. Jest to swoisty recykling zgodny z celami rozwoju zrównoważonego, gdyż wydłuża on cykl życia obiektu, wykorzystuje energię wbudowaną oraz zmniejsza zużycie wody, emisji substancji szkodliwych, w tym gazów cieplarnianych oraz zanieczyszczeń i odpadów, jakie miałyby miejsce w przypadku budowy nowego obiektu. Pozostałe **korzyści z ochrony dziedzictwa techniki** są następujące³⁸:

- osiągnięcie znaczących wpływów budżetowych z użytkowania poprzemysłowych i opuszczonych obiektów na różne cele;
- zachowanie pejzażu miejskiego oraz skali zabudowy fabrycznej typowych dla epoki przemysłowej jako świadectwa czasów minionych w ramach realizacji polityki ochrony krajobrazu kulturowego;
- zmniejszenie niebezpieczeństwa spekulacji terenami poprzemysłowymi poprzez lobbowanie na rzecz dewaloryzacji obiektów z przeszłości i ich wyburzania bez społecznego lub eksperckiego sprzeciwu; jak pokazuje europejskie doświadczenie, zwykle w takich miejscach pojawiają się inwestycje typowo komercyjne, niezorientowane na zaspokojenie rzeczywistych potrzeb społeczności lokalnej;
- wykorzystanie synergii współistnienia funkcji kulturalnej w obiektach poprzemysłowych sprzyjającej kształtowaniu strategii zrównoważonego planowania urbanistycznego;
- podejmowanie międzydyscyplinarnych przedsięwzięć obejmujących różnorodne funkcje, jak np. wystawiennictwo i imprezy kulturalne (koncerty, wy-

kłady, przedstawienia teatralne, spotkania stowarzyszeń kulturalnych i organizacji pozarządowych itp.);

- zapewnienie pełnego dostępu (zamiast ogrodzenia nieużytku i zakazu wstępu – zapewnienie jego ochrony) do przestrzeni publicznej, miejsc wypoczynku i imprez zbiorowych, szczególnie młodzieży i studentom oraz osobom niepełnosprawnym poprzez wybudowanie specjalnych podjazdów, ramp i instalację wind.

Konwencja z Faro³⁹ wskazuje społeczeństwo *sensu largo*, a szczególnie społeczności lokalne, jako beneficjenta dziedzictwa. Zasoby dziedzictwa kultury interesują różnych ludzi i to na różne sposoby; interesariuszami⁴⁰ zabytków techniki bywają: właściciel; społeczności – pracownicza danego zakładu, branżowa, lokalna, entuzjaści dziedzictwa techniki; weterani wydarzeń historycznych związanych z danym obiektem dziedzictwa; znawcy zabytków i konserwatorstwa, historii techniki i różnych gałęzi przemysłu, historii gospodarczej, geografii gospodarczej itd.; profesjonaliści świadczący usługi na rzecz właściciela: konserwator, architekt, inżynier, wykonawca remontu konserwatorskiego⁴¹; ludzie nauki, sztuki, biznesu; samorządowcy lokalni i terytorialni; urzędnicy; politycy; organizacje pozarządowe; publicyści; i na koniec – publiczność. Należy zauważyć, że o ile beneficjent jest tym, który korzysta w jakiś sposób z zasobów dziedzictwa, to interesariusz dopiero do tego aspiruje.

Zarządzanie zasobami dziedzictwa kultury wymaga umiejętności negocjowania i osiągnięcia kompromisu między interesariuszami. Wydaje się, że najbardziej predysponowanym do roli mediatora jest konserwator – znawca wartości dziedzictwa. Rewitalizacja sprzymierzona z konserwacją, czyli rewaloryzacja umożliwi włączenie się środowiska konserwatorskiego w proces rozwoju zrównoważonego. Celem współczesnej konserwacji zabytków jest zachowanie wszystkich ich wartości kulturalnych dla przyszłych pokoleń, a rozpoznane wartości społeczno-ekonomiczne stają się przesłanką do osiągnięcia tego celu. Omówione kryteria waloryzacji mogą być przydatne do precyzyjnego opisu wartości obiektów w kartach ewidencyjnych oraz

³⁸ Bernfeld D., *Safeguarding Derelict Industrial Buildings: the Creation of the European Network of Museums Disused Industrial Buildings*. Bruttomesso R. (ed.), Water and Heritage, Venice, Marsilio 1999, s. 122.

³⁹ Zobacz przyp. 1.

⁴⁰ Interesariusze (ang. stakeholders) są to osoby lub orga-

nizacje uczestniczące bezpośrednio lub pośrednio w danym przedsięwzięciu, zainteresowane różnymi jego aspektami i etapami, mogące wpływać na jego przebieg i efekt końcowy, a także na sam fakt jego zaplanowania i rozpoczęcia.

⁴¹ Zobacz przyp. 16.

w uzasadnieniu decyzji o wpisie do rejestru zabytków, do jednoznacznego zdefiniowania przedmiotu ochrony przy planowanych działaniach konserwatorskich, a także do formułowania zaleceń konserwatorskich, wydawanych inwestorom w przypadku planowanych prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytku. Także można posługiwać się nimi do opracowania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, planów miejscowych oraz zagospodarowania przestrzennego województwa, czy też sporządzania decyzji o ustaleniu lokalizacji in-

westycji celu publicznego. Zaprezentowana **metodyczna analiza wartościująca zabytek techniki** może stać się wiodącym składnikiem zrównoważonego zarządzania zasobami materialnego i niematerialnego dziedzictwa kultury zgodnie z zasadą służebności wobec społeczeństwa i jego potrzeb, szczególnie gdy zapewnia zachowanie różnorodności tych zasobów oraz ich wszystkich wartości dla obecnego i przyszłych pokoleń. Zauważmy, iż ową różnorodność tworzy także dziedzictwo techniki, którego nie powinno zabraknąć w polskim krajobrazie kulturowym.